

УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'367.625:811.161.2'373.423
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.3/01>

Білоконенко Л. А.

Криворізький державний педагогічний університет

ВАЛЕНТНІСТЬ ДІЄСЛІВ-ОМОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто питання семантичної теорії валентності на матеріалі дієслів-омонімів. Акцентовано, що будь-які зрушення у значенні дієслова можуть змінювати синтагматичні характеристики. Семантична валентність трансформується з набуттям дієсловом іншого значення, а поява омонімічних відношень унаочнює нові валентні потенції. Конструктивні особливості вживання дієслів у реченні та пов'язана з цим валентність дають змогу розкрити граматичні особливості дієслівного значення.

Зі словника омонімів української мови було виокремлено 1164 дієслова, поміж них встановлені омоніми (1033) та омогрупи з трьома (114), чотирма (14), п'ятьма (2) та шістьма (1) членами. Серед омонімів ми зафіксували варіанти валентності: нульове вираження – безособові дієслова; одновалентні (неперехідні, суб'єктна валентність); двовалентні (перехідні, суб'єктна валентність, керують прямим додатком); тривалентні (перехідні, суб'єктна валентність, керують прямим додатком і третім актантом). Суб'єктний тип валентності представлений одно- та двовалентними дієсловами з обов'язковим суб'єктом та додатковим актантом. Об'єктний тип – дво- і тривалентними лексемами з неодмінним суб'єктом, об'єктом та допоміжним об'єктом актантом.

Визначено дієслова-омоніми, які в певному значенні передбачають різні актанти. Валентна варіативність головно властива омогрупам із чотирма компонентами. У групі з трьома членами зміна валентності виявляється майже в 50% слів, в омонімах цей процес зафіксовано у 30% омонімів. Дослідження показало, що дієслова-омоніми реалізують як збереження тієї чи тієї валентності, так і свої відмінні валентні спроможності, зумовлені їх семантикою. Актуалізація цього процесу спричинена ступенем віддаленості значень: чим більшим він є, тим більше можливостей для дієслів змінити систему актантів.

Ключові слова: дієслово, валентність, омонім, актант, валентна варіативність, суб'єктивний та об'єктивний тип валентності.

Постановка проблеми. У мовознавчому полі потрактування поняття *валентність* неоднозначне. Його витлумачення ґрунтоване на працях дослідників II пол. XX ст., між ними й Л. Теньєра, які стали основою для теорій залежності, валентності й семантичного синтаксису. Можливість дієслова керувати певною кількістю актантів (від 0 до 3) науковець визначив як *валентність дієслова*. Теорія валентності стала затребуваною в лінгвістичній царині, де з часом постало питання про її формально-синтаксичні та семантичні ознаки. Л. Теньєр обмежувався описом кількості актантів при дієслові, однак лінгвісти згодом акцентували й на якісному аспекті: мор-

фологічних, семантичних особливостях головного й залежного компонентів, вдалися до пояснень обов'язкової та факультативної валентності, окреслили природу детермінантів [6]. Сьогодні при розгляді валентності приділяють увагу розкриттю потенцій дієслів різних лексичних груп.

Вимога звернути увагу на специфіку валентного типу дієслів української мови спричинена як потребою розширити традиційні рамки теорії валентності, так і практичними аспектами. Конструктивні особливості функціонування дієслів у реченні та пов'язана з цим процесом семантична валентність дають змогу розкрити граматичні властивості дієслівного значення. Якщо

будь-які зрушення у значенні дієслова змінюють його синтагматичні характеристики (семантична валентність завжди викликана змінами в системі дієслівних детермінантів, вона трансформується з набуттям дієсловом нового значення), то логічно, що формування омонімічних статусів може виявити валентні відмінності дієслів-омонімів. Тож актуальність праці зумовлена потребою опису типових і відмінних рис валентності дієслів-омонімів, поєднавши його з увагою до семантики кожного слова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість праць торкається питання про багатогранну семантичну структуру та синтаксичні функції дієслів. Саме тому виникають розбіжності у підходах до сутності та характеру їх семантичної структури та синтаксичних зв'язків, тож теорія валентності та дотичне до неї поле омонімії не позбавлені уваги фахівців. Вітчизняна та закордонна лінгвістика в цьому плані представлена роботами Б. Айнура Хумай Гизи, М. Жуйкової; О. Лазебної і Н. Дички; І. Ментинської, О. Шипнівської [3; 6; 8; 10; 13]. У працях увага приділяється питанням міжмовної омонімії (С. Кійко, Д. Щербина, А. Янц та М. Маціарц [5; 11; 14]), її лексикографічному опису (М. Маціарц, Ф. Бонд, Е. Рудницька [15]), омонімії в різних дискурсах (Я. Тагільцева, О. Сіль-

чук, Л. Сахарова, И. Юн [9; 18]), розмежуванню явища омонімії, полісемії, синонімії (М. Гарсія, К. Вілсон, А. Маранц [12; 17]) тощо. Але досі не проведений аналіз валентних характеристик українських дієслів-омонімів, що вможливив би глибше розкриття їх семантико-синтаксичних і комунікативних потенцій.

Постановка завдання. *Мета* розвідки – схарактеризувати валентні особливості дієслів-омонімів української мови. Досягнення цієї мети передбачає *завдання*: встановити групи омонімів з різною кількістю дієслівних компонентів; схарактеризувати актанти дієслів-омонімів на основі валентного поширення; зробити висновок щодо можливих відмінностей типу валентності дієслів-омонімів. *Джерельною базою* є «Словник омонімів української мови», укл. О. Демська та І. Кульчицька [1].

Виклад основного матеріалу. За словником *валентність* – це властивість слова утворювати з іншими словами сполучення, вона визначає синтаксичну функцію слова в реченні, зумовлена його значенням, а якісні та кількісні зміни валентності вможливають розширення, звуження чи перенесення значення [2, с. 24]. Валентність є умовою встановлення синтаксичної й морфологічної форми слова, його ролі в реченні. Формальна валентність співвідноситься з певною словофор-

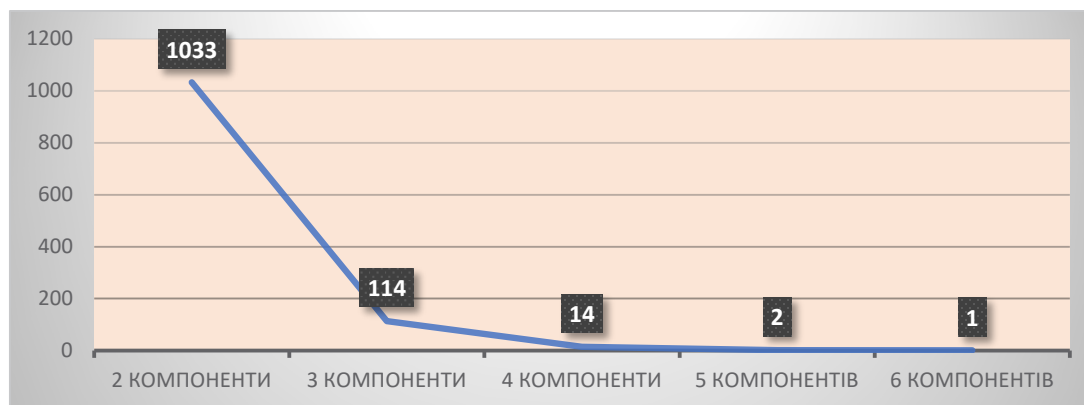

Рис. 1. Омогрупи з різною кількістю дієслівних компонентів

мою та її морфологічною структурою. Змістова залежить від семантики слова, підтверджується дієвістю комплексу *провідне слово* → *залежне слово*. Валентність може актуалізуватися в одних комунікативних умовах і не зреалізуватися в інших, що також уможливує розгляд її комунікативної спрямованості з урахуванням інтенції мовця, контекстного оточення лексеми.

Характеризуючи сполучуваність та її співвідношення з валентністю, ми зважаємо на загальну

теорію синтаксичного поєднання слова, тобто здатність лексеми створювати ціле з певними формами, що є однією з основних комунікативних якостей слова. Синтагматичні відношення між словами виникають завдяки їх потенційній можливості сполучатися, керувати актантами, так формуються синтагматичні класи. Лексична сполучність переважає граматичну, оскільки вона пов'язана з низкою синтаксичних зв'язків. Однак маємо враховувати, що є абсолютна сполучність,

тобто поєднання слів незалежно від умов та певної смислової мети.

Валентні властивості лексем дають змогу формувати семантично коректні висловлення, проте такі є можливими за умови, що мовець розуміє семантику певного слова, його подібність чи відмінність від інших, усвідомлює стилістичні особливості вживання, осмислює смислове різноманіття, що представлене у сполученнях слова в кожній ситуації спілкування. Продуктивну мовну діяльність може ускладнити нерозуміння явища омонімії, оскільки ця лексична категорія торкається функціонального навантаження слова, створює додаткові труднощі при застосуванні. *Омонімія* – семантичне відношення внутрішньо не пов'язаних значень, які реалізуються формально подібними лексемами з різним лексичним та/або граматичним значенням, різняться в тексті контекстуальним оточенням [2, с. 114]. Поява омонімів – результат розвитку мови.

У словнику О. Демської та І. Кульчицької подані лексичні та лексико-граматичні омоніми (понад 6 000 реєстрових слів), серед яких виокремлено 1164 дієслова (не враховані дієслова, які мають варіанти написання відповідно до правил милозвучності мови, напр.: *вкласти – укласти, вминати – уминати, впасти – упасти, втиратися – утиратися*). Серед них фіксуємо омоніми та омографи з трьома, чотирма, п'ятьма та шістьма компонентами (див. Рис. 1).

У теорії валентності є різні підходи до визначення суб'єктних і об'єктних відношень. Ми розглядаємо їх, зважаючи на межі керування: лівий компонент при дієслові має невизначені межі, за значенням тяжіє до імені суб'єкта. Цей складник із формально-синтаксичної позиції входження до складу конструкції є неочевидним. Компонент праворуч (об'єкт) зумовлений значенням дієслова, має свої кордони, морфологічні форми. Однак у мові немає чітких меж для включення дієслова до суб'єктного чи об'єктного типу: віднесеність насамперед залежить від лексико-семантичних можливостей слова. У семантиці багатозначного дієслова чи омонімів лексико-семантичні ресурси можуть бути представлені й суб'єктно-об'єктною спрямованістю дії.

За теорією Л. Теньєра авалентними є дієслова, у яких відсутні актанти, або безвалентні, тобто позбавлені валентності. У лінгвістиці їх називають безособовими. Відсутність суб'єкта, зазначає Т. Масицька, спричинена ознакою не наявності в реченні оформленого підмета, узгодження з підметом, який не визначають форми синтаксичного

зв'язку та зміст; значенням дієслова, що характеризує стан і не стосується носія [7, с. 92]. Напр.: *МОЛОДИТИСЯ II*, хилитися на негоду (тут і далі цит. за: [1, с. 68]); *МРЯЧИТИ I*, падати дрібними краплями; *МРЯЧИТИ II*, мріти [с. 69].

Л. Теньєр називає суб'єкт першим актантом, однак науковці, зважаючи на відносну рівність предиката та суб'єкта, піддають сумніву можливість називати цей компонент актантом. Дійсно, суб'єкт і предикат – незалежні члени речення, водночас вони синтаксично впливають один на одного. Т. Масицька зараховує до одновалентних дієслів ті, які мають мінімальну сполучуваність – один іменник [7, с. 59], акцентує, що різниця між активним і пасивним суб'єктом є семантичною основою для виокремлення безвалентних дієслів. Останні не утворюють повну особову парадигму, тому не вимагають навіть одного іменникового компонента [7, с. 89].

Суб'єктний тип валентності: актанти одновалентних дієслів-омонімів позначають переважно істот (суб'єкт), можуть вказувати на неживі об'єкти, особливості дії, певні явища, результат дії тощо, напр.: *ДОПАСТИСЯ I*, отримати можливість займатися чимось бажаним; *накинутись на когось, щось, (суб'єкт) + допастися до науки чи допастися до води*; *ДОПАСТИСЯ II*, закінчити випасатися пастися; *випастися, (суб'єкт) + допасатися до вечора* [с. 35]; *ДРЯПОНУТИ II (ДРЯПНУТИ II)*, одн. швидко тікати, *(суб'єкт) + дряпонути в ліс* [с. 36]; *ЗАПРАВЛЯТИ III*, керувати чим-небудь, *(суб'єкт) + заправляти справами* [с. 44]; *ЗАСИПАТИ II*, впадати в сон, *(суб'єкт) + засипати біля дитини* [с. 45]; *ЗРАДИТИСЯ I*, видати, виказати себе чимось, *(суб'єкт) + зрадитись перед ворогами*; *ЗРАДИТИСЯ II*, порадившись, вирішити що-небудь, *домовитися про щось, (суб'єкт) + зрадитися про зустріч* [с. 54]; *КОСИТИ II*, дивитися збоку, скося; *скошувати (очі), (суб'єкт) + косити на дівчину* [с. 58]; *МОЛОДИТИСЯ I*, намагатися виглядати молодшим за свої роки, *(суб'єкт) + молодитися перед колегами* [с. 68]; *НАГОРОДЖУВАТИ I*, давати нагороду, висловлювати подяку, *(суб'єкт) + нагороджувати орденом* [с. 70]; *ТИКАТИ I*, встромляти, втикати щось колюче у щось; *колоти, проколювати кого-, що-небудь, (суб'єкт) + тикати паличкою*; *ТИКАТИ II*, звертатися на «ти», *(суб'єкт) + тикати батькові* [с. 133]; *УТИКАТИ I*, швидко відходити, відбігати, *(суб'єкт) + утікати від ворогів* [с. 148].

Одновалентні дієслова є неперехідними. Перехідні дієслова двовалентні, передбачають функціонально обов'язкове пряме доповнення. Суб'єкт виконує дію, яка притягує об'єкт і без нього не

може здійснитися. Л. Теньєр визначає таку конструкцію як двовалентну. А. Загнітко говорить, що двовалентні дієслова структурують предикативні одиниці, тож у їх межах є презентація об'єкта, що накладається на сему дієслова та формує комплекс «суб'єкт + предикат + об'єкт» [4, с. 265]. Дієслова на зразок *гніватися, дутися, займатися, купатися, сердитися, схилитися, утиратися, чесатися* тощо, які вказують на зміну суб'єкта, набуття ним нових зовнішніх характеристик, ознак, науковець також зараховує до двовалентних, оскільки вони сполучаються із суб'єктною та об'єктною синтаксемами. Ми називаємо дієслово двовалентним, коли воно має суб'єктну валентність та керує прямим додатком, тобто має спрямованість дії суб'єкта на об'єкт.

Двовалентні дієслова мають суб'єктний / об'єктний тип валентності. Актанти цих слів втілюють різну семантику: супутні явища, умови, зміни дії, напрям дії, об'єкт дії тощо, уможливаючи опосередковано-об'єктну валентність, напр.: ЖАХАТИ І, лякати когось, (суб'єкт) + *жахати людей* [с. 37]; ОБ'ЇДЖАТИ ІІ, привчати коня ходити в запряжці або під сідлом; пробною їздою перевіряти готовність чого-небудь, (суб'єкт) + *об'їджати коней* [с. 76]; ОБМИНАТИ І, уникати чого-небудь, пропускати когось, щось, (суб'єкт) + *обминати засідку* [с. 77], але це нечисленна група.

Л. Теньєр говорить, що тривалентні дієслова керують трьома актантами, їх складність породжується більш насиченими зв'язками між лексемами. А. Загнітко пояснює, що такі дієслова формують комплекси «перший аргумент + предикат + об'єкт (акузатив)» – «другий аргумент + адресат (даєтив)» – третій аргумент [4, с. 268]. Т. Масицька вважає, що серед валентних потенцій тривалентні дієслова є найбільш продуктивною групою, вони головню поширені іменниками на позначення об'єкта, адресата або інструмента [7, с. 152]. Тривалентне дієслово ми сприймаємо як таке, що має об'єктний тип валентності, керує прямим додатком і третім актантом, тож бачимо систему: «(суб'єкт) + дієслово + прямий додаток + третій актант», напр.: ДРЯПОНУТИ І (ДРЯПОНУТИ І), зачіплюючи чим-небудь гострим, робити подряпини, (суб'єкт) + *дряпонути бік кігтями* [с. 36]; ЗАВИВАТИ ІІ, робити завитки, закручувати, (суб'єкт) + *завивати волосся щипцями*; ЗАВИВАТИ ІІІ, загортати, обмотувати, (суб'єкт) + *завивати ножі серветками* [с. 37]; ЗАВІШУВАТИ І, закривати, прикривати завісою, (суб'єкт) + *завішувати вхід тканиною*; ЗАВІШУВАТИ ІІ, заповнювати що-небудь навішуванням чогось, (суб'єкт) +

завішувати портрети рушниками [с. 38]; ЗАПРАВЛЯТИ І, надавати чому-небудь чепурного вигляду, (суб'єкт) + *заправляти сорочку у штани*; ЗАПРАВЛЯТИ ІІІІ, призначати за що-небудь якусь ціну, вищу за звичайну, (суб'єкт) + *заправляти викуп за наречену* [с. 44]; ЗАСИПАТИ І, заповнювати що-небудь чимось сипким, (суб'єкт) + *засипати яму землю* [с. 45]; КОСИТИ І, зрізувати, стинати траву, збіжжя тощо, (суб'єкт) + *косити пшеницю на полі* [с. 58]; ЛИГАТИ І, надівати мотузку на роги корові, волові тощо, (суб'єкт) + *лигати корову за роги*; ЛИГАТИ ІІ, їсти, пити зі смаком, жадібно, (суб'єкт) + *лигати борщ з миски* [с. 62]; ЛУПНУТИ ІІ, сильно вдарити, (суб'єкт) + *лупнути дитину палицею* [с. 64]; МАСУВАТИ І, масажувати, (суб'єкт) + *масувати вухо рукою* [с. 66]; НАВ'ЯЗАТИ І, зав'язати, прикріплюючи що-небудь до чогось, (суб'єкт) + *нав'язати хустку на голову* [с. 70]; НАГОРОДЖУВАТИ ІІ, будувати, ставити у великій кількості, (суб'єкт) + *нагороджувати будинки біля озера* [с. 70]; НАСЛАТИ І, послати в якійсь кількості, (суб'єкт) + *насилати вітри на кораблі* [с. 73]; ОБ'ЇДЖАТИ І, їхати навколо, оминати; бути у багатьох місцях, (суб'єкт) + *об'їджати поля за селом* [с. 76]; ОБМИНАТИ ІІ, приминаючи щось, надавати йому потрібної форми, ущільнювати; м'яти, (суб'єкт) + *обминати колоски руками* [с. 77].

Тож дієслова-омоніми головню мають варіанти валентності:

- 1) нульове вираження – безвалентні (безособові);
- 2) одновалентні (суб'єктна валентність, неперехідні);
- 3) двовалентні (суб'єктна / об'єктна валентність, перехідні);
- 4) тривалентні (об'єктна валентність, керують прямим додатком і третім актантом).

Однак лінгвістика визнає й полівалентні дієслова, хоча вони фіксуються в незначній кількості. Чотири-, п'яти-, шестивалентні дієслова поєднуються з іменниками, що позначають суб'єкт, об'єкт, адресата дії, засіб дії, розміщення. Науковці зазначають: чотиривалентні дієслова характеризуються позицією об'єкта, адресата, інструмента або локатива; п'ятивалентні – об'єкта, інструмента і локатива; шестивалентні – позицією об'єкта, адресата й локатива [7, с. 62]. Таких дієслів мало, напр.: ВІДЛІТАТИ І, відправлятися, *відлітати з дітьми на море* [с. 22]; ЗАВОЗИТИ І, взяти, відвозити, *завозити речі до пральні в місті*; ЗАВОЗИТИ ІІ, забруднити, *завозити килим у хаті грязюкою* [с. 38]; ЗАПРАВЛЯТИ ІІ, вставляти що-небудь в якийсь прилад, механізм, готуючи до дії, *заправляти плоскогубцями дроти в отвір*

[с. 44]; НАСЛАТИ II, розкласти, розмістити щось на поверхні чогось рівномірним шаром, *наслати солому на долівку в хаті* [с. 73]; УТІКАТИ II, впадати (про річку), *утікати по рівчаку в озеро за лісом* [с. 148]; УКОТИТИ I (УКОЧУВАТИ I), робити рівною, гладкою поверхню дороги, шляху їздячи або обробляючи котком, *укочувати шляховим котком дорогу до села* [с. 142].

Аналіз омогруп показує: їх члени можуть мати різну валентність, різне оточення. Фіксуємо дієслова, сполучуваність яких можна представити словами двох чи більше семантичних класів, тобто дієслово в певному значенні передбачає різні актанти. Тому в наведеному описі унааявлені приклади, що ілюструють варіативний розподіл омонімів однієї групи: вони можуть мати однакову валентність (*виривати, вшиватися, вражати, загорювати, затушувати, запускати, коситися, лигати, позатиратися, стинатися* та ін.) або їхні актанти й валентність різні (*вмішатися, відтикати, вривати, вшивати, засікти, заткати, надушити, посісти, пошитися, ушиватися*).

Спрямованість валентних зв'язків не завжди збігається з синтаксичними відношеннями дієслів та актантів, адже для семантичної валентності важливими є лексичні і граматичні значення слова. Поєднання дієслова з іншими словами не передбачає його обов'язковий прямий вплив на зв'язок. Важливою є й реалізація валентності дієслова при акцентуації різних значень. Відмінності в актантах свідчать про різні значення дієслова. Семантична різниця створюється значенням іменників і займенників. Тому натрапляємо й на відмінності груп актантів, що реалізують одне зі значень багатозначних дієслів-омонімів. За таких умов можна говорити, що дієслова-омоніми, важливим джерелом поповнення яких є втрата зв'язків між різними значеннями, можуть не зберігати свої вихідні валентності, тому і кількість, і зміст валентностей стає іншою. Якості дієслівних актантів визначають властивості учасників денотативної ситуації, що позначається дієсловом, а також зв'язки між ними. Також опис семантики вимагає врахування значної кількості семантичних ролей дієслів, через що процедура опису є складною.

Для унаочнення інформації про валентність дієслів-омонімів звернімося до прикладів. Зокрема, омогрупа з шістьма омонімами: ВИВОДИТИ I, допомагати або примушувати йти звідки-небудь, за межі чогось; примушувати кого-небудь втрачати попередній стан; вести куди-небудь, вказуючи шлях, *виводити жінку з кімнати*; ВИВОДИТИ II, на основі певних міркувань, роздумувань робити якийсь підсумок, висновок, *виводити формули для задачі*; ВИВОДИТИ III, плодити потомство

(про тварин, птахів), *виводити пташенят у гнізді*; ВИВОДИТИ IV, усувати, видаляти, винищувати без залишку, *виводити плями з одягу*; ВИВОДИТИ V, старанно писати, вимальовувати; виспівувати, переважно щось протяжне, *виводити букви на аркуші*; ВИВОДИТИ VI, водити коня з певною метою, *виводити на пасовище* [с. 18], де п'ять омонімів двовалентні, шостий – одновалентний.

Омогрупа з п'ятьма омонімами: ЧЕРКАТИ I, торкатися чого-небудь під час руху; проводити чимось гострим по чому-небудь, *черкати долівку сукнею*; ЧЕРКАТИ II, перекреслювати написане; викреслювати, *черкати ручкою запис*; ЧЕРКАТИ III, швидко писати, поспіхом записувати, *черкати замітки на аркушах*; ЧЕРКАТИ IV, Багато пити, випивати (перев. хмільні напої), *черкати горілку келихами*; ЧЕРКАТИ V, лаятися, згадуючи чорта, *черкати від дурості* [с. 154–155], де чотири члени групи двовалентні, п'ятий – одновалентний.

Омогрупа з чотирма членами: ТОЧИТИСЯ I, гостритися, виточуватися, виготовлятися способом точіння, *точитися на верстаті*; ТОЧИТИСЯ II, просочуватися, витікати, текти, *точитися крізь землю*; ТОЧИТИСЯ III, просіюватися, очищатися, *точитися в решетах*; ТОЧИТИСЯ IV, тривати, проходити, відбуватися, *точитися без змін* [с. 135], усі члени одновалентні.

Тричленна омогрупа ЗАЖИТИ I, почати вести певний спосіб життя, ожити, *зажити повним життям*; ЗАЖИТИ II, споживати, їсти, пити що-небудь постійно, часто; вживати, *зажити воду*; ЗАЖИТИ III, заслужувати, здобувати (славу, добре ім'я), (суб'єкт) + *зажити слави на селі* [с. 40] також унаочнює певні відмінності, оскільки є одно-, дво- та тривалентне дієслово.

Безперечно, у значної частини груп (пар) дієслів-омонімів однакова валентність, напр.: дієслова ВИДУТИ I, дуячи, видаляти, відділити що-небудь від чогось; виготовити способом дуття, *видутти вазу зі скла*; ВИДУТИ II, струменем повітря видаляти що-небудь, *видувати струмені з печі* [с. 19] перехідні, керують прямими додатками і третім актантом, тож тривалентні.

Як показало дослідження, питання визначення валентності дієслів-омонімів ускладнене певними факторами. Для повного розуміння явища бажано враховувати можливий контекст, адже омонімія змінює семантичну валентність дієслова, тому актанти можуть бути представлені компонентами з різними семами. Але загалом бачимо, що перехідні дієслова мають два актанти, один з яких може бути реалізований предикатом (називний відмінок), інший – прямими додатком (знахідний

Валентність дієслів різних омогруп

	Зміна валентності (кількість дієслів)					Без змін
	безвалентні	1-валент.	2-валент.	3-валент.	полівалентні	
2 комп.	8	115	348	89	14	70%
3 комп.	4	23	114	36	11	50%
4 комп.	1	8	28	11	2	10%
5 комп.		2	8			
6 комп.		1	5			

відмінок). Неперехідні мають керують непрямым додатком за допомогою прийменника.

Не простежуємо зміну валентності в понад 70% омопар, у понад 50% омогруп із трьома компонентами та в 10% – з чотирма членами (див. Табл. 1). Тож, з одного боку, дієслова-омоніми реалізують збереження тієї чи тієї валентності, з іншого, – відмінну валентну спроможність, викликану різною семантикою, зумовлену дієвим процесом остаточного розпаду полісемії.

Висновки. Навіть загальний огляд явища омонімії показує, що воно викликає інтерес як у теоретичному, так і у комунікативно-прагматичному аспекті. Поява омонімічного статусу має виражений внутрішньомовний характер, відбувається через розрив зв'язків єдиної семантики слова. Це тривалий процес, що відбивається в певних трансформаціях, серед яких – зміна синтагматичних відношень між словами, можливостей сполучатися, керувати актантами, як це відбувається з дієсловами-омонімами. Оскільки семантичні

валентності впливають безпосередньо з лексичного значення слова, то зміст валентностей дієслів визначається їх семантикою, а актуалізація нової валентності стає комунікативно цінною.

На підставі суцільного добору матеріалу зі словника омонімів української мови визначено, що дієслова-омоніми мають варіанти валентності: нульове вираження, одновалентні, двовалентні, тривалентні та полівалентні. Порівнявши валентність дієслів, які входять до однієї омогрупи, ми з'ясували, що їхні члени можуть мати як однакову, так і різну валентність. Омоніми української мови доволі вільні у своїх сполучуваних можливостях, проте зв'язок компонентів омогруп чітко виражений, що й засвідчив значний відсоток омонімів, які зберегли схожість їх валентних потенцій. Актуалізація цього процесу спричинена ступенем віддаленості їх значень: чим більшим він є, тим більше можливостей для дієслів змінити систему актантів. У перспективі є потреба схарактеризувати особливості груп актантів, що реалізують різні значення багатозначних дієслів-омонімів.

Список літератури:

1. Демська О. М., Кульчицький І. М. Словник омонімів української мови. Львів : Фенікс, 1996. 223 с.
2. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ, 2001. 224 с.
3. Жуйкова М. Дієслівна омонімія: лінгвальні та екстралінгвальні аспекти. *У пошуках гармонії мови : до 80-ліття від дня народж. член.-кор. НАН України, д-ра філол. наук, проф. Н. Ф. Клименко*. Київ, 2020. С. 257–263.
4. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ. «БАО», 2011, 992 с.
5. Кійко С. В. Синергетика омонімії як мовного, мовленнєвого і міжмовного явища : монографія. Чернівці : Рута, 2016. 531 с.
6. Лазебна О. А., Дичка Н. І. До питання про валентнісну характеристику дієслів, що сполучаються з прислівниками оцінки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного у-ту. Філологія*. 2017. Вип. 29 (2). С. 57–59.
7. Масицька Т. Є. Граматична структура дієслівної валентності : монографія. Луцьк, 1998. 208 с.
8. Ментинська І. Б. Особливості омонімії в українській комп'ютерній термінології. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського: Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33 (72). № 3. С. 53–57.
9. Тагільцева Я. М., Сільчук О. В., Сахарова Л. М. Омонімія та полісемія в економічному дискурсі (на матеріалі сучасної англійської мови). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2016. Вип. 67. С. 261–263.

10. Шипнівська О. О. Міжчастиномовна морфологічна омонімія сучасної української мови : монографія. Київ, 2017. 192 с.
11. Щербина Д. В. Повні українсько-білоруські міжмовні омоніми. *Філологіка / Philologica*. 2020. Вип. 21. С. 97–112.
12. Garcia M. Exploring the Representation of Word Meanings in Context: A Case Study on Homonymy and Synonymy. *Proceedings of the 59th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics and the 11th International Joint Conference on Natural Language Processing*. 2021. Vol. 1. P. 3625–3640.
13. Gızi B. A. Humay. On the investigations of homonyms from the structural-semantic point of view in English. *Social Sciences Research Journal*. May 2019. Vol. 6, No.5. P. 364–372.
14. Janz A., Maziarz M. Discriminating Homonymy from Polysemy in Wordnets: English, Spanish and Polish Nouns. *Proceedings of the 11th Global Wordnet Conference*. University of South Africa (UNISA). January 2021. P. 53–62.
15. Maziarz M., Bond F., Rudnicka E. Testing agreement between lexicographers: A case of homonymy and polysemy. *Proceedings of the 11th Global Wordnet Conference*. University of South Africa (UNISA). January 2021. P. 53–62.
16. Mazziotta N., Kahane S. L'émergence de la syntaxe structurale de Lucien Tesnière. Amiens, 2015. URL: <https://is.gd/XvnS3T> (дата звернення: 25.05.2023).
17. Wilson K., Marantz A. Contextual Embeddings Can Distinguish Homonymy from Polysemy in a Human-Like Way. *Proceedings of the 5th International Conference on Natural Language and Speech Processing (ICNLSP 2022)*. Trento, Italy. Association for Computational Linguistics. December 2022. P. 144–155.
18. Yun E. Distribution of Polysemes and Homonyms in Scientific Terms that Cause Difficulties in Science Learning in the Korean Language. *Universal Journal of Educational Research*. 2020, № 8 (12A). P. 7802–7808.

Bilokonenko L. A. VALENCE OF VERBS-HOMONYMS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

The article deals with the issue of the semantic theory of valence based on homonymous verbs. It is emphasized that any changes in the meaning of the verb can change its syntagmatic characteristics. Semantic valence is transformed when the verb acquires a different meaning, and the appearance of homonymous relationships illustrates new valence potentials. The constructive features of using verbs in a sentence and the related valence make it possible to reveal the grammatical features of the verb meaning.

From the dictionary of homonyms of the Ukrainian language, 1164 verbs were selected, among them homo-pairs (1033) and homo-groups with three (114), four (14), five (2) and six (1) members were established. Among the homonyms, we recorded variants of valence: zero indication – impersonal verbs; univalent (intransitive, subject valence); bivalent (transitive, subject valence, control the direct adjunct); trivalent (transitive, subject valence, control the direct adjunct and the third actant). Univalent and bivalent verbs represent the subject type of verbs with a compulsory subject and an additional actant. Object type – mainly bivalent and trivalent lexemes with compulsory subject and object and additional actant.

Homonymous verbs are defined, which in certain cases, imply different actants. Valence variability is most characteristic of homo-groups with four components. In a group with three members, a change in valence is found in almost 50% of words, in homo-pairs this process is recorded in 30% of homonyms. The study showed that homonymous verbs realize both the preservation of one or another valence and their distinctive valence capabilities, determined by their semantics. The actualization of this process is caused by the degree of remoteness of values: the greater it is, the more opportunities for verbs to change the system of actants.

Key words: verb, valence, homonym, actant, valence variability, subject and object type of valence.